

811.163.41'374.3

811.163.41'42

<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.25>

АНЂЕЛА Д. ВАСИЉЕВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 15.10.2021.
Прихваћен: 22.12.2021.

ЈОВАНА Љ. ДИМИТРИЈЕВИЋ**
Институт за српски језик САНУ
Београд

ЛЕКСИКОГРАФСКА ОБРАДА ПРЕФОРМУЛАТИВНИХ ДИСКУРСНИХ МАРКЕРА У ОПИСНИМ РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА***

Предмет овог рада**** је анализа лексикографске обраде преформулативних дискурских маркера у општим описним речницима српског језика (РСАНУ, РМС, РСЈ). На основу теоријских поставки о семантичко-прагматичкој природи дискурских маркера као разнородног скупа функционалних речи и израза које одликује процедурално значење, покушава се установити који би металингвистички подаци били важни за њихов што целовитији лексикографски опис. Анализу спроводимо на темељима квалитативне и упоредне методе, са циљем давања увида у општеприхваћене механизме њиховог дефинисања у наведеним

* andjela.vasiljevic.ue@gmail.com

** dimitrijevic.office@gmail.com

*** Овај рад финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

**** Овај рад је под насловом „Лексикографска обрада дискурских маркера у описним речницима општег типа” првобитно био пријављен за излагање на I међународном научном скупу „Лексикографски сусрети”, који је требало да се одржи на Филолошком факултету у Београду од 22. до 24. маја 2020. године, али је одложен услед неповољне епидемијске ситуације. Рад овде прилажемо у измењеном и допуњеном облику.

речницима. Спроведена анализа потврђује претходна запажања домаћих и страних аутора о изазовима који се јављају приликом речничке обраде датих јединица, те додатни циљ представља пописивање предлога за даљу оптимизацију њиховог металексиографског описа.

Кључне речи: дискурсни маркери, преформулација, лексикографска обрада, описни речници.

1. УВОД

1.1. О полифункционалној природи дискурсних маркера

Дискурсни маркери представљају хетерогене функционалнопрагматичке јединице процедуралног типа, које остварују сложене конекторске и модификаторске улоге, истовремено одржавајући и сигнализирајући разноврсне формалне, семантичке и логичке односе између исказа укључених у надреченично јединство текста (Стефчева 2020: 217–220). Услед прагматичких и структурно-семантичких особености, њихова лексикографска обрада може се битно разликовати од обраде лексема концептуалног значења. Упоредо са темељнијим анализама контекстуално условљених одлика прагмалингвистичких јединица, уочава се потреба за успостављањем уједначенијег приступа у испитивању дискурсних маркера. Терминолошка разубуђеност додатно усложњава покушаје свеобухватне анализе, будући да су они често проучавани под сродним, али не потпуно синонимним називима, те се може рећи да још увек нема општег консензуса око њиховог именовања¹ (уп. Мишковић-Луковић 2006: 47; Вицков 2010: 96; Бадурин 2018: 64; Васиљевић 2020а: 167–168). У новијој прагмалингвистичкој литератури, посебно оној са англофоног говорног подручја, ове јединице одређују се као факултативни, екстрапредикативни сегменти исказа, који успостављају и експлицирају кохезивне и логичке везе, а које се најјасније читавају на плану удруживања појединачних елемената укључених у шире надреченично јединство текста/дискурса (Бадурин 2018: 64–65). У оквиру датог „функционалног разреда“² запајају се просте и сложене лексичке јединице настале посредством процеса граматикализације прилога, партикула, именица, придева, глагола, узвика и сл. (уп. Силић 1984: 109–110; Велчић 1987: 24–30; Бадурин 2018: 72). Описујући њихову полифункционалност, која се ближе одређује као способност обављања секундарних семантичко-прагматичких улога, уз примарну (доминантну) функцију, Ј. Бадурин проучавању

¹ Свесни смо да теоријско одређење појма *дискурсни маркер* изазива бројне проблеме и неслагања, како у домаћој, тако и иностраној литератури. Како се из објективних разлога дато питање не може сагледати у оквирима овог рада, у наставку ћемо наведени термин користити као надређен у односу на сродна, али не потпуно синонимна терминолошка решења, попут *дискурсне партикуле*, *текстуалног/прагматичког конектора*, *оператора*, *везне речи* и сл.

² Термин преузимамо од Ј. Бадурине (2018: 64).

дискурсних маркера приступа из угла теорије релеванције Д. Спербера и Д. Вилсон. Под лупом принципа релевантности, јединице које улазе у састав категорије дискурсних маркера дефинишу се као носиоци процедуралног значења, односно низа инструкција чија је улога да умање когнитивни напор при обради примљене поруке (Бадурин 2018: 66–76). И летимичан осврт на просте и вишечлане јединице, као што су *према томе, дакле, стога, другим ријечима, укратко, међутим, и, на, чујте* итд., којима ова ауторка илуструје „heterogenu (nat)kategoriju (funkcionalni razred) diskursnih oznaka” (2018: 65, 71), сугерише да је покушај систематског уједначавања приступа њиховом проучавању изузетно захтеван задатак, а можда и тешко до краја решив (2018: 72). На примеру анализе одабраних маркера преформулативног значења у описним речницима српског језика, у наставку рада настојимо да укажемо на неке од изазова који се могу јавити приликом њиховог лексикографског описа.

1.2. Предмет и циљеви рада

Имајући у виду наведене потешкоће, поставља се питање како приступити лексикографском опису дискурсних маркера. Услед терминолошке и категоријалне неодређености, старији речници су их с пуним правом заобилазили, пружајући углавном циркуларне дефиниције путем синонима. Међутим, као носиоци процедуралних информација које покрећу различите инференцијалне процесе, дискурсни маркери представљају лексичке алате којим се подспешује успостављање и одржавање кохезије и кохеренције у свим типовима текстова. У раду покушавамо утврдити опште начине лексикографске обраде преформулативних дискурсних маркера *то јест, односно, другим речима, друкчије речено* и *наиме* у описним речницима српског језика. Механизми обраде одабраних јединица испитују се посредством квалитативне анализе решења примењених у *Речнику Матице српске* (РМС), *Речнику српскога језика* (РСЈ) и *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* (РСАНУ), при чему настојимо пружити предлоге за њихов даљи опис, у складу с праксама уоченим у иностраној и домаћој лексикографској литератури.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

2.1. Обрада дискурсних маркера у иностраној литератури

Напоредо са увећањем броја студија посвећених различитим особеностима дискурсних маркера, јавља се и потреба за уједначавањем њиховог лексикографског описа. Тако, у франкофоним и хиспанофоним срединама питање лексикографске обраде дискурсних маркера, партикула и конектора – под којима се углавном подразумева обрада непунозначних и непроменљивих

речи и израза укључених у надреченично јединство текста – добија на значају почев од деведесетих година XX века (Јорданска, Мељчук 1995; Бак Марторел 2002; Дости 2004; Мартин Соракино 2005; 2010; Зипман 2005; Брис et al. 2008; Мелендес Керо 2015). Изазови и проблеми њиховог лексикографског описа у речницима општег типа подстакли су потоњу израду специјализованих речника, при чему је у европским оквирима посебан помак остварила шпанска лексикографија са неколико једнојезичних речника партикула, конектора и оператора дискурса новијег датума (Сантос Рио 2003; Брис et al. 2008; Фуентес 2009).

Непостојање усаглашених ставова у погледу дефинисања, поделе и статуса без сумње отежава рад лексикографа. Као речи и изрази без денотативног значења, дискурсни маркери носиоци су инструкција за лакше разумевање семантичког и логичког односа исказа које повезују, као и форичке функције, будући да истовремено сигнализирају однос према садржају претходног (анафоричка вредност) и наредног исказа (катафоричка вредност) (Стефчева 2020: 220). М. А. Мартин Соракино (2010) прави синтезу практичних решења примењених при опису ових јединица у оквиру савремене шпанске лексикографије. Уколико је у питању речник намењен за ширу употребу, препорука је да метајезик буде упрошћен, прилагођен и транспарентан. Међутим, у том настојању није пожељно ићи предалеко. Чињеница да просечни корисник нема филолошко образовање не значи да не може извући максимум из речничких дефиниција уз адекватан увод, објашњења и упутства (2010: 234–235). Наиме, поједностављење може довести до недовољно информативног представљања различитих употребних вредности, о чему сведочи анализа лексикографске обраде неколико шпанских дискурсних маркера који су, по правилу, у речницима општег типа дефинисани циркуларно путем синонима (Мартин Соракино 2010: 238–247).

Подударне закључке доноси Д. Зипман, указујући на последице неусаглашеног и непрецизног описа дискурсних маркера на грађи ексцерпираној из енглеских, француских и немачких речника (2005: 288). Аутор даје низ узорних предлога за побољшање њиховог металексикографског описа. Иако се алфабетски редослед обраде намеће као природно решење, груписање према заједничком значењском језгру такође се истиче као погодно, првенствено у случају специјализованих двојезичних речника. Како се тако распоређују јединице сродног значења, тј. приближни прагматички еквиваленти, олакшава се и њихово похрањивање у менталном лексикону, што је посебно значајно за недовољно компетентне говорнике страног језика. Међутим, аутор упозорава да је кључни предуслов за квалитетну обраду дискурсних маркера доследно спроведена теоријска класификација према основном значењу и секундарним реализацијама, што у прагматичкој традицији језика обухваћених анализом често није ни изблиза систематски решено (2005: 292).

Уколико се пак лексикограф определи за семазиолошки приступ, поћи ће од форме ка значењу, те ће у оквиру истог чланка обрадити маркере који имају морфолошку, односно етимолошку повезаност, али не нужно и значењску. М. А. Мартин Соракино оба приступа сматра прихватљивим али, за разлику од Д. Зипмана, предност даје семазиолошком, упозоравајући да се тиме може избећи погрешна процена значења, те побољшати прегледност чланка без нарушавања опште макроструктуре речника. Примени ономазиолошког приступа требало би изнимно прибегћи уколико треба пружити додатно појашњење и илустрацију специфичних значења, пре свега код дискурсниh маркера који, у зависности од ко(н)текста, имају више прагматичких синонима (2005: 53). Када је реч о редоследу навођења њихових вредности, у литератури је углавном опште-прихваћен став да се најпре дају најчесталије, што је правило које важи и за опис пунозначних врста речи. Етимолошки подаци и примери из старијих фаза језичког развоја такође се могу успешно имплементирати у савремене речнике, првенствено ако је глобално значење вишечланог дискурсног маркера другачије од значења његових појединачних делова, што би требало да омогући и увид у процесе граматикализације (Мелендез Керо 2015: 36).

О изазовима обраде ових јединица у француској и руској лексикографији пишу Л. Јорданска и И. Мељчук. Поређење речничких дефиниција француских маркера *en fait* и *en réalité* 'у ствари' указало је да се они претежно дефинишу циркуларно (1995: 211). Премда имају заједничко значењско језгро, у специфичним контекстима употребе није увек могуће извршити међусобну замену, што изискује и посебне стратегије на плану речничког описа. У циљу подробије анализе сродних, али не и истоветних речи и израза овог типа, аутори подвлаче неопходност разграничења између дескриптивних и недескриптивних лексема. Сви дискурсни маркери се, сходно овој подели, сврставају у групу недескриптивних лексема и полилексемских конструкција без денотативног значења. Према томе, потребно их је доследно обрадити као функционалне, а не као пунозначне речи (1995: 212–214). Слично препорукама шпанских аутора, Јорданска и Мељчук сматрају да је од пресудног значаја исправна процена доминантне прагматичке вредности маркера на нивоу текста/дискурса, што условљава и даљу обраду секундарних значења (1995: 234–235).

2.2. Специјализовани речници

Diccionario de conectores y operadores del español рађен под руководством К. Фуентес (2009) даје узорне предлоге за обраду дискурсниh маркера у специјализованим речницима. Поред основних метајезичких података, које такође срећемо у описним речницима општег типа, у овом речнику запајају се појединачне информације о семантичкој категорији (нпр. концесивно значење). Ауторка следи устаљену праксу навођења најпре основног и најчешћег

значања, а потом и секундарних реализација. У односу на речнике општег типа, предлажу се и исцрпнији подаци о комбиновању маркера са напоредним везницима, могућим реченичним позицијама (иницијална, медијална, финална), прозодији, доприносу на плану информативне структуре исказа, те типовима текстова у којима се јединица најчешће среће. Слично, у електронском речнику Бриса и сарадника (2008) метаподаци дају се у виду падајућег менија, који обухвата дефиницију, аутентичне примере, преводе на енглески, податке о прозодији и интерпункцији, секундарне употребе, синтаксичке позиције и могућности комбиновања са другим лексемама, регистар, ређе варијанте, синониме и случајеве у којима се реч/израз не понаша као дискурсни маркер.

2.3. Обрада функционалних речи и израза у српској лексикографији

Када је реч о устаљеној пракси у оквиру српске лексикографије, упутства за опис дискурсних маркера налазимо у радовима посвећеним опису традиционалних непунозначних врста речи (нпр. партикула, прилога, везника), што је вероватно условљено нешто каснијим учвршћивањем термина *дискурсни маркер/текстуални конектор* у домаћој лингвистици.

О статусу партикула, које се неретко могу сврстати у ширу класу дискурсних маркера, у двама описним речницима српског језика (РСАНУ и РСМС), као и њиховим општим лексичко-семантичким и функционалним обележјима говори С. Ристић, указујући на несистематски опис. Ова појава уочава се при дефинисању њиховог граматичког статуса, те при анализи значењских и употребних вредности, што је последица непостојања јасних граница између партикула и других непроменљивих врста речи, у првом реду прилога и везника. Смештајући партикуле у категорију јединица којима се премошћује дихотомија *језик – говор*, ауторка истиче да је когнитивнопрагматички приступ изразито погодан за адекватну обраду широке лепезе прагматичких функција и семантичких обележја (1994: 156–157). Ове јединице уједињене су у служби модификације и повезивања сегмента исказа у чијем се саставу налазе. Стога је њихову лексикографску обраду потребно усагласити са описом и инвентаризацијом функционалних одлика. С. Ристић предлаже да се изврши подела у две велике групе са посебним подзначањима, што доприноси бољем разграничењу примарног и секундарних значења. Имајући у виду да партикуле „не излазе из оквира представљеног лексичког значења”, без обзира на посебне прагматичке реализације, тиме се поједностављује и њихова речничка обрада (1994: 159–160).

Будући да лексеме које улазе у прагматичку категорију дискурсних маркера неретко мењају категорију у зависности од синтаксичке позиције и семантичко-прагматичких вредности, препоруке за решавање међукаатегорије

лексикографу такође могу бити од користи (Ристић 2013: 715–716). Примера ради, многе партикуле настале су посредством граматикализације традиционалних врста речи. Према М. Радовић-Тешић, партикулама, као и осталим непунозначним речима, у речницима треба пружити „општу функционалну слику”, те приказати како се понашају у синтагматским низовима (2007: 759–760). Говорећи о лексемама које могу бити уврштене у више категорија, Ј. Худечек наглашава да овај проблем доследно треба решавати тако што се најпре наводи категорија којој она примарно припада, а у наставку засебно издвајају подаци о другим могућностима (1994: 156–157). Подударне закључке доноси Н. Ивановић разматрајући обраду прилога у оквиру РСАНУ:

„[...] у процесу лексикографске обраде прилога у речнику САНУ примећено је да се, [...], лексичке јединице са прилошким семантичким садржајем употребљавају у служби других врста речи, при чему важи правило да се оваква употреба региструје и издваја под засебну тачку у речничком чланку” (2009: 152).

Слично, у *Упутствима за израду Речника САНУ* прописано је обавезно издвајање и, под засебном тачком, дефинисање контекста у којима се одређена реч-одредница употребљава у служби друге врсте речи:

„Шетање речи кроз врсте. Прелази речи из једне категорије у другу [...] показују се на тај начин што се реч-одредница даје са ознаком оне врсте којој она припада по чешћој употреби или по пореклу, али се под засебном тачком значења, у загради, неподвучено, каже у којој се служби још употребљава. Тако неки прилог може бити у служби везника, или у служби предлога” (чл. 313).

3. ОБРАДА ПРЕФОРМУЛАТИВНИХ ДИСКУРСНИХ МАРКЕРА У РЕЧНИЦИМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

3.1. Преформулација и преформулативни маркери

На основу представљених теоријских поставки, у наредном одељку илуструјемо начине обраде преформулативних маркера у описним речницима српског језика. За анализу су одабрани маркери преформулације *то јест*, *односно*, *другим речима*, *друкчије речено* и *наиме*, који се срећу у различитим функционалним стилловима, а нарочито, у научном, административном и публицистичком, иако нису неубичајени и у другим стилловима.

Преформулација, као један од важних когнитивнолингвистичких механизма људске мисли, представља процес у којем говорник исправља или допуњава претходне исказе, зарад поједностављења комуникације, односно постизања лакшег и прецизнијег тумачења поруке (Росари 1994: 5–13). Уколико преформулацију у ширем смислу схватимо као метатекстуалну/метадискурсну операцију којом се садржај исказа саопштава другим речима, било у циљу

сигнализирања додатног коментара, објашњења, илустрације или сажимања претходног сегмента дискурса, у функционалнопрагматичку класу преформулативних маркера уврстићемо кохезивна средства која успостављају однос делимичне или потпуне значењске једнакости између исказа на надреченичном нивоу (Бак Марторељ 2002: 71; Стефчева 2020: 223). Преформулативни поступак налази се у основи различитих текстуалних форми, као што су синтезе и резимеи, прикази, осврти, текстови научне вулгаризације итд. (Бак Марторељ 2002: 72).

Јединице које обједињујемо под термином *преформулативни дискурсни маркери* различито се дефинишу и класификују у домаћој и страниј литератури. По узору на Б. Фрејзера, Д. Блејкмор именује енглеске изразе *in other words* 'другим речима', *that is* 'то јест', *in short* 'укратко' термином *apposition (discourse) markers*, истичући да су њихов категоријални статус и класификација извор несугласица почев од првих студија о феноменима текстуалне кохезије (1996: 325–326). У франкофоној и хиспанофоној³ литератури чини се да је њихов статус нешто прецизније одређен, при чему бројни аутори праве разлику између тзв. маркера/конектора парафрастичне (однос потпуне или приближне једнакости исказа) и непарафрастичне преформулативне (однос сличности исказа) (Росари 1994: 13–23; Мартин Соракино, Портолес Ласаро 1999: 4121–4139; Бак Марторељ 2002: 90–94; Васиљевић 2020б: 182–183).

Колико нам је познато, први је у сербокроатистичкој лингвистици текста дефинисао појам *конектора* Ј. Силић, тумачећи их као сигнале контекстуалне укључености реченице у надреченично јединство (1984: 109). У групу експликативних конектора, овај аутор убраја везнике и изразе *једном ријечју*, *(то) значи*, *то јест*, уз напомену да они, као део категорије лексичких конектора супститутивног типа, имају функцију сигнализирања замене претходне лексеме, израза или читавог исказа, што им даје анафоричку вредност (1984: 115). Следећи ову поделу, М. Велчић говори о „конекторима појашњења – експликативима”, у оквиру којих анализира семантичко-прагматичке одлике партикула и израза „наиме, односно, другим ријечима, то јест (тј.), точније речено, једноставније речено, то значи да, то ће рећи да” (1987: 72). Слично, П. Мразовић у групу прагматичких конектора који сигнализирају исправку, додатно објашњење или прецизирање претходног исказа укључује *односно, то јест, наиме, другим речима, тачније речено, то значи да, то ће рећи да* и сл. (2009: 735–736). М. Ковачевић већину наведених лексема и израза одређује као експоненте категоријалне семантике објаснидбеног значења, у оквиру којег издваја ужа значења „преформулативне, корекције, експликације, конкретизације, корелације и значење додатног, вриједносног коментара” (1998: 76). Богатство

³ Контрастивној анализи преформулативних маркера у српском и шпанском језику посвећена је докторска дисертација Д. Бајић (2016).

семантичког садржаја и стилска немаркираност условљавају заступљеност ових конструкција у свим стилovima, посебно у научном, публицистичком и административном (Ковачевић 1998: 79; Николић 2014: 116).

Иако их тако не именују, П. Пипер и И. Клајн (2017: 488–489) и Пипер и сарадници (2018: 77–80) посвећују пажњу маркерима преформулације у склопу градацијских еквативних реченица, које успостављају однос једнакости између суседних предикацијских делова или суседних реченица, тј. надреченичних целина. У својству маркера категоријалне семантике еквативности јављају се везници и везнички изрази *то јест*, *односно*, *другим речима*, *друкчије речено* и *илити*, чија је примарна метатекстуална функција „објашњавања[е] онога што је претходно било речено” (Пипер, Клајн 2017: 488). Како аутори истичу, везнички израз *то јест* повезује два или више предикацијских делова, а може се наћи и на почетку парцелисане реченице у иницијалној позицији, успостављајући семантичке односе једнакости или корекције (2017: 488–489). И везник *односно* одликује сложена семантичка структура, јер је, у зависности од контекста, он носилац еквативног и симилативног значења, при чему за функционалне синониме има изразе *прецизније речено*, *тачније речено*, *једном речју*, *речју*, *укратко* (2017: 489). За разлику од еквативних, које између предикацијских сегмената успостављају однос (приближне) једнакости, симилативне градацијске реченице одређују се као сличне – њихов други члан успоставља анафоричку везу са претходним исказом, чији се садржај представља на другачији начин, тј. развија, исправља или сажима (Пипер, Клајн 2017: 490; Пипер et al. 2018: 80–81). У овим типовима градацијских реченица, везник у функцији метатекстуалног оператора „има значење ’то значи (скоро) исто што и...’ или ’то значи слично што и...’” (2018: 77). Сличан приступ налазимо и код М. Николић (2014: 110–117), која спроводи анализу ових јединица на нивоу сложене реченице, односно парцелисаних предикацијских делова. Као основна обележја експланативних еквативних реченица јављају се везници *то јест* и *односно*, којима се „поред [..] два идентична денотата с различитим сигнификативним значењем”, с тим да је прва конструкција денотат, а друга његова експланација (2014: 110). Ауторка ове везнике одређује као обележја општих експланативних конструкција, уз напомену да су блиски (али не и истоветни) везницима и изразима изнијансираних еквативних значења (са подзначањима корекције, уопштавања, конкретизације, преформулације и сл.), какви су *заправо*, *у ствари*, *укратко*, *једноставније речено*, *другачије речено*, *то значи*, *наиме* и др. (2014: 111). Ј. Чудомировић анализира *то јест*, *односно* и *другим речима* као основне маркере преформулације, посматрајући их у односу према другим сродним семантичко-прагматичким значењима, као што су експликација, елаборација, егземплификација, резимирање, закључивање и сл. (2018: 149–151). Напоследку, о интересовању за проучавање маркера преформулације у српском језику сведоче и контрастивне анализе новијег датума (Бајић 2016; Васиљевић 2020б).

3.2. Осврт на опис преформулативних дискурсних маркера у описним речницима

дискурсни маркер	РСЈ	РМС	Речник САНУ
<i>другим речима/друкчије речено</i>	7. б. (у изр. и друго) и тако даље, и томе слично: здравице, поскочице и друго, другим речима изражавајући се друкчије, друкчије речено	изр. другим речима изражавајући се друкчије с друге стране иначе, друкчије	<i>друкчије речено</i> (обрађују се у оквиру чланка о глаголу <i>рећи</i>)
<i>значи</i>	значити 3. (у 3. л. јд. презента) дакле, то јест, према томе.	2. б. (у 3. л. јд. през.) закључна речца: то јест, то ће рећи, према томе.	3. (у 3. л. јд. презента у служби закључне речце) дакле, то јест, према томе.
<i>јест(е)</i>	2. речца за потврђивање, што јест, јест	2. 3. л. јд. през. помоћног глагола бити. Изр. што јест, јест	код глагола јест(е) стоји упућивање на глагол бити ² где у изразима стоји: јест(е): речца за потврђивање: да. што јес(т) јес(т): за прихватање, потврђивање (често као увод у даље делимично побијање, ограђивање и сл.).
<i>наиме</i>	речца за истицање додатног, накнадног, подробнијег или прецизнијег обавештења: то јест, управо, заправо, у ствари.	речца којом се наговештава објашњење онога о чему се претходно говорило; то јест, дакле, поименце.	1. речца за истицање додатног, подробнијег, прецизнијег објашњења: то јест, управо, заправо, у ствари.

<p><i>односно</i></p>	<p>1. речца управо, то јест; или. 2. везн. а, али, док.</p>	<p>2. речца управо, то јест; или.</p>	<p>1. речца а. за истицање додатног прецизнијег објашњења: заправо, управо, у ствари, то јест. б. (и везник) при појединачном набрајању или; и. 2. прил. заст. а. у сразмери на друго што (околности, могућности, појаве и сл.); донекле, релативно. 3. предл. с ген. заст. а. у вези са (нечим, неким), у погледу (нечега, некога), кад је реч о (нечему, некоме).</p>
<p><i>рећи</i></p>	<p>• боље ~, боље, тачније речено у прецизирању израза, боље, управо, заправо тачније речено, формулисано. то ће ~ (што ће ~) другим речима, може се рећи. хоћу ~ управо, да будем тачнији.</p>	<p>б. в. (у 1. л. мн. имп, ређе у 2. л. јд.) узмимо, претпоставимо; на пример. г. (у инф., у прилошкој служби) заст. у ствари, заправо. Тако ~, тако рекућ(и) (рекавши) скоро, готово (када се употреби израз који буквално не одговара датим околностима) то ће ~ (што ће ~) (то) значи, другим речима, што треба, може да значи, хоћу ~ управо, да будем тачнији, што рекао (рекла и сл.)</p>	<p>/</p>

<i>реч</i>	изр. другим речима – јасније, отворено речено, једном речи речју, сажето, укратко (речено)	другим речима – јасније, отворено речено	/
<i>што/мо (ће рећи)</i>	боље, тачније речено у прецизирању израза, боље, управо, заправо тачније речено, формулисано. то ће ~ (што ће ~ другим речима, може се рећи што рекли – како се каже, како гласи уобичајена узречица, пословица и сл.)	Изр. боље ~, боље рекућ, боље, тачније речено кад се нешто жели прецизније, ближе или тачније формулисати; а, што треба, може да значи; хоћу ~ управо, да будем тачнији; што рекао (рекла и сл.)	/

Табела 1. Преглед обраде у описним речницима

Анализа грађе указује да маркер *то јест* ни у једном случају није издвојен као засебна одредница, нити је дефинисан у оквиру чланака посвећених његовим саставним елементима. Међутим, у РМС и РСАНУ упућује се на његово преформулативно значење у склопу одредница *односно* и *наиме*. РСЈ информацију о преформулативној природи *то јест* наводи у склопу одреднице *значити*, чији облик 3. л. јд. презента у издвојеној позицији има експликативну вредност. Слично, унутар дефиниције глагола *значити* у РМС, увиђа се идентична информација о промени категорије лексикализованог облика 3. л. јд. презента (из глагола у речцу), при чему се посредством синонима упућује на друге граматикализоване изразе који могу послужити као функционални синоними (*то јест*, *то ће рећи*, *према томе*).

Ексерцирана грађа сугерише да су исцрпније обрађени маркери *односно* и *наиме*. Њихова једночлана структура олакшава лексикографску обраду, потврђујући ставове Д. Зипмана (2005) о проблемима индексирања вишечланих дискурсних маркера у речницима општег типа. Када је реч о особеностима лексеме *односно*, добијене граматикализацијом одговарајућег придева (Радовић-Тешкић 2007: 761), у литератури налазимо различите ставове у погледу њеног категоријалног одређења. На пример, М. Велчић је сврстава у групу приложних конектора према категоријалној припадности, а према семантичким особеностима у корективне конекторе (1987: 72). Опсежну анализу лексико-

графске обраде ове лексеме доноси рад М. Радовић-Тешић. Како ауторка наводи, у питању је полифункционална књишка реч, типична за „интелектуалне језичке стилове”, која може имати функцију било партикуле, било везника, те је погодна за илустрацију проблема међукаатегорије у лексикографији (2007: 761). Имајући у виду да пружа темељан увид у широк спектар прагматичких одлика, опис одреднице *односно* у РСАНУ може послужити као узоран пример свеобухватне и систематичне обраде функционалних речи, какве су у начелу и сви дискурсни маркери. Наиме, овде се пружају информације о категорији којој лексема припада (засебно се бележе партикуларна, везничка, приложна и предложна употреба), затим о примарном обележју („речца за истицање додатног прецизнијег објашњења”), функционалним синонимима (*заправо, управо, у ствари, то јест*), те секундарним реализацијама, уз примере и застареле вредности.

Сложени преформулативни маркери *другим речима, друкчије речено* и (*и*)*то ће рећи* обрађени су у РСЈ и РМС у оквиру глагола *рећи* и именице *реч*. Како су у питању полилексемске структуре, овакво решење је за описне речнике и једино прихватљиво. Опширнији опис обележја вишечланих маркера могао би се постићи само у специјализованим речницима, док би у општим њихово издвајање под засебном одредницом довело до озбиљнијег нарушавања речничке макроструктуре. Увид у грађу потврђује да се ови маркери по правилу дефинишу путем функционалних синонима којима се сигнализирају семантички односи сродни преформулацији (прецизирање, егземплификација и сл.): *то ће ~ (што ће ~) (то) значи, другим речима, што треба, може да значи, хоћу ~ управо, да будем тачнији, што рекао (рекла и сл.)*. Битно је нагласити да је и у оквиру одреднице *други, -а, -о* у РСЈ и РМС дата информација о изразима *другим речима* и *друкчије речено* преко циркуларних дефиниција: *другим речима* „изражавајући се друкчије, друкчије речено”.

Конечно, анализа лексикографске обраде партикуле *наиме* у одабраним изворима сугерише да ова лексема у конекторској функцији такође сигнализира преформулацији сродне односе корекције, егземплификације и елаборације, који се у литератури често анализирају као специфични семантички подтипови објаснидбености (Ковачевић 1998: 76). У структуру чланака уврштени су подаци о граматичкој категорији и типу семантичко-прагматичког односа који се артикулише („речца за истицање додатног, накнадног, подробнијег или прецизнијег обавештења”, „речца којом се наговештава објашњење онога о чему се претходно говорило”). Додатно, даје се и дефиниција путем синонима („то јест, управо, заправо, у ствари”), те се може закључити да су, као и у случају лексеме *односно*, у одабраним речницима обједињени сви металексикографски подаци релевантни за стицање опште слике о употребе ове партикуле у прагматичкој функцији маркера дискурса.

4. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На основу пракси уочених у страном ј и домаћој лексикографији (Брис et al. 2008; Мартин Соракино 2010; Зипман 2005; Ристић 1994; 2006; 2013), као и на темељима квалитативне анализе ексцерпираних грађа из РСЈ, РМС и РСАНУ, може се приметити да би за лексикографску обраду маркера дискурса у склопу општих речника били важни следећи метаподаци:

- 1) врста речи којој маркер традиционално припада, а уколико се јавља у оквиру различитих категорија, препорука је да се свака употреба засебно дефинише, почев од најфреквентније;
- 2) јасна и језгровита дефиниција са податком о типовима логичких и семантичких односа који се експлицирају;
- 3) примарна и секундарна значења;
- 4) примери;
- 5) информације о понашању у синтагматским низовима;
- 6) подаци о стилским особеностима.

Увид у грађу показује да су дискурсни маркери обухваћени анализом најчешће циркуларно дефинисани путем синонима, те да се, очекивано, проблеми јављају код индексирања и описа различитих реализација вишечланих јединица. Свесни смо да је у оквиру описних речника општег типа тешко представити шири распон њихових семантичких, синтаксичких и прагматичких обележја, а да у том настојању не дође до нарушавања макроструктуре речника. Штавише, због вишечлане структуре и бројности секундарних значења, за поједине маркере тешко је уопште израдити уједначене дефиниције. Међутим, добри примери њихове обраде у домаћим и страним речницима показују да је ипак могуће понудити практична решења за што потпунији опис који, у начелу, не би требало да одудара од описа других синсемантичних врста речи. Имајући у виду изложене потешкоће, надамо се да смо кратким увидом у референтну домаћу и страну литературу пружили предлог смерница за њихов даљи опис. Коначно, подстакнути издањима страних специјализованих речника дискурсних маркера, надамо се да ће у скорој будућности израда таквог подухвата отпочети у домаћој лексикографији.

ЛИТЕРАТУРА

- Бадуринa 2018:** L. Badurina, O semantici i pragmatici diskursnih oznaka, u: L. Badurina et al. (ur.), *Riječki filološki dani 11*, Rijeka: Filozofski fakultet, 63–74.
- Бајић 2016:** D. Bajić, *Marcadores discursivos de reformulación en el español u serbio actuales*, neobjavljena doktorska disertacija, Beograd: Filološki fakultet.

- Бак Марторел** 2002: С. Bach Martorell, *Els connectors reformulatius catalans: anàlisi i proposta d'aplicació lexicogràfica*, tesi doctoral, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Блејкмор** 1996: D. Blakemore, Are apposition markers discourse markers?, *Journal of Linguistics*, 32, 325–347.
- Брис et al** 2008: A. Briz, S. Pons Bordería, J. Protolés (eds.), *Diccionario de partículas discursivas del español*. <www.dpde.es>.
- Васиљевић 2020а**: А. Васиљевић, Дискурсни маркери *en effet, effectivement, en fait* и њихови српски функционални еквиваленти, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 63/2, 165–189.
- Васиљевић 2020б**: А. Васиљевић, Преформулативни конектори резимирања (сажимања) у француском и српском језику, *Филолог*, 21, 178–199.
- Велчић** 1987: М. Velčić, *Uvod u lingvistiku teksta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Вицков** 2010: G. Vickov, Terminološka previranja u teorijskom određivanju diskursnih oznaka, *Fluminensia*, 22/2, 95–110.
- Дости** 2004: G. Dostie, *Pragmaticalisation et marqueurs discursifs : analyse sémantique et traitement lexicographique*, Bruxelles: De Boeck. Duculot.
- Зипман** 2005: D. Siepmann, *Discourse Markers Across Languages: A Contrastive Study of Second-Level Discourse Markers in Native and Non-Native Text with Implications for General and Pedagogic Lexicography*, London – New York: Routledge.
- Ивановић** 2009: Н. Ивановић, Прилози у служби других врста речи у српском језику (на материјалу из Речника САНУ), у: М. Ковачевић (уред.), *Савремена проучавања језика и књижевности, Зборник радова научног скупа младих филолога Србије*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 144–166.
- Јорданска/Мел'чук** 1995: L. Iordanskaya, I. Mel'čuk, Traitement lexicographique de deux connecteurs textuels du français contemporain: *en fait vs en réalité*, in: Н. Bat-Zeev Shlydkrot et L. Kupferman (eds.), *Tendances récentes en linguistique française et générale, Volume dédié à Davide Gaatone*, Amsterdam – Philadelphia: Benjamins, 211–236.
- Ковачевић** 1998: М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Друштво „Рашка школа“.
- Мартин Соракино** 2005: М. А. Martín Zorraquino, El tratamiento lexicográfico de los marcadores del discurso y la enseñanza de E/LE, in: М. А.

Castillo Carballo et al. (eds.), *Actas del XV Congreso Internacional de ASELE*, Sevilla: Universidad de Sevilla, 53–68.

- Мартин Соракино 2010:** М. А. Мартин Зорракино, Las partículas discursivas en los diccionarios y los diccionarios de partículas discursivas (con referencia especial a *desde luego / sin duda y por lo visto / al parecer*, in: E. Bernal et al. (eds.), *Estudios de lexicografía 2003–2005*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 231–257.
- Мартин Соракино/Портолес Ласаро 1999:** М. А. Мартин Зорракино, J. Portóles Lázaro, Los marcadores del discurso, in: I. Bosque, V. Demonte (eds.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, Madrid: Espasa Calpe, 4051–4213.
- Мелендес Керо 2015:** С. Meléndez Quero, El tratamiento lexicográfico de las partículas discursivas: dificultades y propuestas, *Revue française de linguistique appliquée*, 20/1, 29–43.
- Мишковић Луковић 2006:** М. Mišković-Luković, *Semantika i pragmatika iskaza. Markeri diskursa u engleskom jeziku*, Beograd: Filološki fakultet.
- Мразовић 2009:** Р. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, drugo preprađeno i dopunjeno izdanje, u saradnji sa Zorom Vukadinović, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Николић 2014:** М. Николић, *Категорија степена у српском језику: сложена реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Пипер et al 2018:** П. Пипер, М. Алановић, С. Павловић, И. Антонић, М. Николић, Д. Војводић, Јб. Поповић, С. Танасић, Б. Марић, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији академика Предрага Пипера, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ.
- Пипер, Клајн 2017:** П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, друго измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Радовић Тешић 2007:** М. Радовић-Тешић, Лексикографска и граматичка дескрипција партикуле односно, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 50, 759–765.
- Ристић 1994:** С. Ристић, Речце као јединице лексичког система (прагматичко-когнитивни приступ), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 22/2, 155–161.
- Ристић 2006:** С. Ристић, Партикуле као речи у функцији метатекстуалних оператора. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 35/1, 205–216.

- Ристић 2013:** С. Ристић, Неки аспекти „унутрашње” лексикографске критике (критички осврт на методологију рада и лексикографске поступке у изради тезаурусног Речника САНУ, в: М. Чернышева (ред.), *Славјанска лексикографија. Мејдународна колективна монографија*, Москва: Издањелски центар „Азбуковник”, 702–724.
- РМС 1967–1976:** *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- Росари 1994:** С. Rossari, *Les opérations de reformulation. Analyse du processus et des marques dans une perspective contrastive français – italien*, Berne: Peter Lang.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XXI (1959–), Београд: Институт за српски језик САНУ.
- РСЈ 2007:** М. Николић (уред.), *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Сантос Рио 2003:** L. Santos Río, *Diccionario de partículas*, Salamanca: Luso-Española de Ediciones.
- Силић 1984:** Ј. Silić, *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Стефчева 2020:** Р. Стефчева, *Метатекстуални маркери у служби мониторинга продуцирања и интерпретације дискурса*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 49/1, 217–229.
- Упутства за израду Речника САНУ*, рукопис за интерну употребу.
- Фуентес 2009:** С. Fuentes, *Diccionario de conectores y operadores del español*, Madrid: Arco/Libros.
- Худечек 1994:** L. Hudeček, *Leksikografska obrada nepromjenjivih riječi*, *Filologija*, 22/23, 155–159.
- Чудомировић 2018:** Ј. Чудомировић, Однос преформулације и његова обележја, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 47/3, 131–154.

LEXICOGRAPHIC TREATMENT OF DISCOURSE MARKERS IN SERBIAN DESCRIPTIVE DICTIONARIES

Summary

This paper deals with a qualitative analysis of lexicographic treatment of reformulative discourse markers in Serbian descriptive dictionaries. Due to the lack of theoretical and practical sources, older grammars and dictionaries often suggested uneven descriptions of this heterogeneous and multifunctional group of words. Since most of them appear as the result of the grammaticalisation phenomena of adverbs, particles, verbs, nouns, or conjunctions, defining them according to the traditional morphosyntactic categories has often been reductionist. The analysis provides an insight into the current place of the discourse markers in Serbian descriptive dictionaries, by also confirming our initial hypotheses. For instance, the lexicographic treatment of multi-word discourse markers proves to be very problematic, and some of the selected markers are not even defined under separate entries at all, nor under the entries of their constituent elements (for example, *to jest* 'that is'). Therefore, the paper attempts to establish the minimum of metalinguistic data that should be contained in the dictionary articles dedicated to discourse markers.

Key words: discourse markers, reformulation, lexicographic treatment, descriptive dictionaries.

*Anđela D. Vasiljević
Jovana Lj. Dimitrijević*